

Ігор БАРМАК

*аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
barmakmv@tnpu.edu.ua*

РОСІЙСЬКІ ІМПЕРСЬКІ ОКУПАЦІЙНІ ВІЙСЬКА У ПРИДУШЕННІ ВИСТУПІВ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ (КІНЕЦЬ XVIII - XIX СТ.)

Російська імперія була колоніальною державою, яка прагнула підкорити та експлуатувати інші народи та держави, зокрема українські землі. Одразу під час трьох поділів Речі Посполитої Катерина II передала всю повноту влади і військової, і цивільної до рук генералів. Придушення і угамування невдоволених насильницькими змінами кордонів у Східній Європі планувалося виключно за допомогою військової сили.

Регулярним частинам російської армії на етапі формування адміністративної системи управління українських земель відводилися, окрім їхнього основного призначення, ще й поліцейські функції, що збігалося з панівною військовою доктриною того часу, яка диктувала постійне пересування армійських частин.

З метою постійного контролю та підтримання „тиші і спокою” військові були присутні у всіх частинах українських губерній з метою запобігання можливим виступам.

Простежуються певні закономірності таких пересувань. Наприклад, у разі загострення соціального становища у Волинській губернії через малонаселеність частини повітів, лісову місцевість, великі відстані та відсутність шляхів туди контролювати порядок відправляли кавалерійські чи козацькі полки. У великих губернських і повітових містах Київщини і Поділля розташовувалися переважно піхотні частини, біля лісових масивів чи гаїв - єгерські підрозділи, у фортецях та інших укріпленнях - артилерія. Звичайно, дотримуватися такої військової присутності вдавалося не завжди через такі об'єктивні причини, як зміни чисельності полків і з'єднань, стан продовольчого і фуражного забезпечення, кількість житлового фонду.

Російська армія стала дуже ефективним і зручним інструментом в руках самодержавства. В офіційному маніфесті російська пропаганда проголошувала, що український народ «був визволений і приєднаний до Російської імперії», за що, на її думку, має бути їй безмежно вдячний [2, С. 14]. 96].

Російські військовослужбовці всіх рівнів від найнижчих рекрутів до найвищого командування сприймали українське селянинське населення як джерело постачання продовольства, фуражу та провіанту, його житло і господарство - як об'єкти тимчасового проживання і зберігання військового майна. Це породжувало зверхність та зневагу, яка наštтовхнулася спочатку на глухий опір, а іноді й на відкриті селянські виступи проти російського свавілля.

Російські війська брали активну участь у розширенні та збереженні імперських володінь, а також у придушенні будь-яких проявів національного та соціального невдоволення. Українське населення не раз зазнавало репресій, насильства та геноциду з боку російських окупантів, які намагалися знищити його ідентичність, культуру та волю. Український народ не мирився з російською неволею, а виступав проти неї різними способами: від повстань козаків та гайдамаків до національно-визвольного руху.

Російські сили на правобережжі України відчували себе на окупованій ворожій території як на Кавказі, були готові до раптових нападів чи заворушень. Безсумнівно, це наклало певний відбиток на присутність цісарських збройних сил у регіоні, особливо в перші два десятиліття XIX ст., коли процеси окупації тільки набирали обертів, а патріотичні настрої українців та поляків були достатньо сильними [1, с. 166].

Враховуючи слабку поліцейську присутність у Правобережних губерніях, а точніше майже повну її відсутність на початку XIX ст., цивільна влада майже одразу отримала дозвіл на використання окремих військових частин у своїх цілях.

Використання армії як інструменту придушення народних виступів відбувалося завжди. Так, у 1802 р. малоросійський генерал-губернатор О. Куракін звертався до київського військового губернатора А. Феньша з проханням дозволити використовувати за негайної потреби російська війська без бюрократичної тяганини [3, с. 169].

Селянські виступи з кінця 18 до 19 ст. частішають і набувають більш гострої форми. Бували випадки, коли одночасно піднімаються десятки сіл. Протягом першого десятиріччя протести спалахнули в сусідніх регіонах: на Півдні України через створення військових поселень, на Слобідщині та Лівобережжі через складне соціально-економічне становище, але найбільшого розмаху досягли на Правобережжі [5, с. 19]. Переважно деспотичне ставлення польських поміщиків до кріпаків було однією з головних причин таких виступів. Зі свого боку, ті ж поміщики й орендарі розраховували на допомогу держави в придушенні таких виступів селян

через швидке залучення і застосування військової сили. Випадки відмови командирів російських військових частин надсилати команди на прохання губернаторів чи земської поліції розцінювалися імперською владою як серйозні порушення, ледь не умисна злочинна недбалість. Соціальні вибухи, на думку влади, були загрозою безпеці держави, тому додатковими розпорядженнями вона нагадувала про важливість їхнього придушення через виконання наказів місцевого начальства.

Військові частини все частіше стали використовувати для виконання різноманітних завдань. Поміщики викликали їх для змушення селян відробляти панщину, якщо селяни виказували своє невдоволення чи поставали до протестів - то для приведення селян до покори, з метою запобігання таким діям військові могли певний час патрулювати населений пункт, щоб «припинити скупчення, плітки, чутки та непослух» [5, с. 307]. Крім відомих виступів у військових поселеннях, повстання вибухнули й у поміщицьких селах, внаслідок підвищення визиску селян.

«Карально-виховні» експедиції військових команд поділялися за змістом на декілька категорій, відповідно до призначення чи мети. Законодавчо регламентувалося харчове забезпечення солдатів і офіцерів під час таких відряджень. Якщо поміщики їх викликали для екзекуцій селян з метою отримання недостач, то мали належним чином годувати й утримувати власним коштом. Так, за поданням волинського губернатора М. Бутовта-Андржейковича постановою російської окупаційної влади в листопаді 1825 р. було чітко регламентовано видачу харчового утримання та грошове забезпечення в розмірі 5 коп. унтер-офіцерам і 3 коп. рядовим на день за рахунок землевласників. Виступи селян кваліфікувалися владою як внутрішньополітичні події, і тому в контексті необхідних заходів щодо забезпечення „порядку та спокою” всі питання забезпечення військовослужбовців було підпорядковано компетенції мілітарних структур, зокрема інтендантів [4, с. 91]. Єдине в таких випадках, за що сплачували поміщики, то це за швидке (екстрене) пересування команд з місць дислокації на місце подій з використанням поштових чи коней цивільних осіб.

Через «впертість і непоступливість у сплаті податків» з середини 30-х рр. XIX ст. згідно подання міністрів фінансів та внутрішніх справ російський цар Микола I дозволив губернаторам застосовувати фізичний примус та покарання спеціально створеними військовими командами до державних селян [5, с. 122]. Губернатори широко використовувати подібну практику на місцях. Губернські органи влади подавали до повітових казначейств відомості про розміри несплати за земським зборам, а ті в

свою чергу повідомляли міську чи земську поліцію. Завданням поліційних чиновників було протягом двох тижнів ліквідувати заборгованості. У випадку ненадходження до скарбниці цієї заборгованості хоча б половиною суми вважалося це як незадовільна робота чинів поліції, а винних позбавляли посад за наказами губернаторів [2, с. 12]. Як правило, основний тягар сплати податків та повинностей перекладалося на плечі саме українського селянства. Це й стало причиною хронічних невиплат, вибивання яких свідчило не тільки про недосконалу податкову політику, а й хижацьке ставлення до імперських чиновників до жителів держави. Подільський цивільний губернатор Г. Лошкарьов у звіті до царя зазначав, що заборгованість по виплатах постійно збільшувалася і її не можна ліквідувати лише силовими методами, тому що це призведе до остаточного розорення місцевого населення [1, с. 29].

Часто поліцейські заходи не давали бажаних результатів і тоді застосовували військову силу. Мотивацією для її використання стали досить великі борги населення до державної казни. Починаючи з початку ХІХ ст. податкові платежі не зменшилися, а постійно зростали. Щоб вибити з населення кошти самодержавство вдавалося до силових заходів.

Таким чином, єдиною надійною опорою російського самодержавства на анексованих територіях України була армія. Ні губернський бюрократичний апарат, ні поліція, як показали події, виявилися неспроможними ефективно протидіяти народним виступам. Лише збройні сили, на багнетах яких трималася влада, зуміли зберегти Петербургу політичний контроль над регіоном і вгамувати соціум. Щоб підтримувати військо як один з елементів колонізаторської політики в необхідному окупаційному тонусі, серед військовослужбовців ціленаправлено розпалювали ворожнечу до непокірних представників місцевого населення, насаджували переконання в правоті та непорушності імперських цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бармак М. В. Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (ХVІІІ–ХІХ ст.). Тернопіль, 2016. 392 с.
2. В. Станкевичь. Судьбы народовъ Россіи. Бѣлоруссія. Украина. Литва. Латвия. Эстонія. Армения. Грузія. Азербейджанъ. Финляндія. Польша. Берлинъ: Издательство И. П. Ладыжникова, 1921. 374 с.
3. Демкович-Добрянський Михайло. Україна і Росія. Історичні нариси на теми російського імперіалізму / Наукове видання. Львів – Краків – Париж: Видавнича спілка «Просвіта», 1993. 206 с.

4. Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2005. Т. 3 : Е - Й. 672 с. С. 453-458.
5. Російська військова окупація Правобережної України (друга половина XVIII-XIX ст.) : [дослідження] / Микола Валентинович Бармак, Богдан Васильович Луговий, Наталія Степанівна Мацко. Тернопіль : Астон, 2019. 334 с.

Олександр ГОНЧАРОВ

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна
seventh7city@gmail.com*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУЧАСНОЇ ТЕМПОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Вступ. Час фізичний суб'єктивно сприймається людьми, суспільствами, через яких культурами у широкому значенні і вузьких. Такий час має чіткий напрямок, з минулого крізь теперішнє у майбутнє, і не сприймається поза контекстом. Поєднуючись разом з простором різноманітних явищ та подій, час не мислиться окремою категорією, і доречним вже виглядають слова «часовість», «темпоральність». Саме вони передають контекстність – відношення часу і складових виміру людського життя. І в цьому відношенні не може не бути аксіологічного виміру, про яке і йдеться нижче.

Основна частина. Певними маркерами сучасності є глобалізація, швидкий розвиток технологій, ринкові відносини і розмите уявлення про майбутнє. Від часів очікування Страшного Суду з фаталістичною покорою і боязню пришвидшення часу як його знамення, на зміну чому прийшов Новий час з ідеєю прогресу і закликком прискорити хід історії, щоб потрапити у світле майбутнє [4, с. 26-29], нам залишилось лише прискорення. А майбутнє залишається непередбачуваним, чим викликає думки про «смерть» його. «Майбутнє вже давно відступило за власний вічний горизонт подій у «західній» культурі... Сьогодні інше майбутнє виглядає неминучим: майбутнє катастроф, майбутнє без майбутнього» – пише Мет Оссіас у своєму есе [3]. І глобалізація, двигун якої «західні» культури, набирає обертів, у т. ч. завдяки інформаційним технологіям. Поряд з тим посилюється проблема центр-периферії. Її ще можна висвітлити крізь призму одночасної неодночасності культур, з якої народжується ідея «наздоганяючої модернізації». Культури, які переживають свій «індивідуальний час», так чи інакше підпадають під